

Schaktningsövervakning vid Gripsholms slotts sydöstra strandmur

L1985:8349
Gripsholms slott 1:1
Kärnbo socken
Strängnäs kommun
Södermanlands län
Södermanland
Rasmus Ohlsson

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Södermanlands län med platsen
för schaktningsövervakningen markerad i rött.*

© 2023 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2023:47
Lst dnr 431-3102-2023

Författare	Rasmus Ohlsson
Kvalitetsgranskning	Erica Strengbom
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Gripsholms slott. Foto från nordväst.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2023:47

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Schaktningsövervakning vid Gripsholms slotts sydöstra strandmur

L1985:8349

Gripsholms slott 1:1

Kärnbo socken

Strängnäs kommun

Södermanlands län

Södermanland

Rasmus Ohlsson

Lst dnr 431-3102-2023

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Tidigare undersökningar	9
Syfte och målgrupper	9
Metod och genomförande	9
Resultat	11
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12
Referenser	13
Förteckning över figurer	13
Förteckning över bilagor	13
Bilagor	14
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	14

Figur 1. Översikt över området kring det aktuella undersökningsområdet, vilket är markerat med svart cirkel. Skala 1:250 000.

SAMMANFATTNING

Under hösten 2023 utförde Arkeologgruppen en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning vid Gripsholms slott. Det skedde i samband med reparationer av en strandmur sydväst om slottet. Ett 2×1,5 meter stort och 0,2 meter djupt schakt grävdes. Ursprungligen skulle schaktet ha grävts djupare, men beslut fattades att i stället förankra stenen på plats med en betongplint. Ingenting av arkeologiskt intresse framkom vid undersökningen.

INLEDNING

Skador på grund av is- och vattentryck orsakar kontinuerligt skador på strandskoningen runt udden vid Gripsholms slott. Vintern 2021–2022 kollapsade en del av strandskoningen runt Kärleksholmen och ett antal stenar utanför tvätteriet/sydvästra strandskoningen trycktes ur position. Dessa skador åtgärdades under hösten 2023. Då Kärleksholmen är tillkommen i sen tid bedömdes den delen inte behöva arkeologisk övervakning. Däremot bedömdes ingreppet vid den sydvästra delen av strandskoningen behöva arkeologisk medverkan. I september 2023 utfördes restaureringsarbetet och Arkeologgruppen utförde den arkeologiska schaktningsövervakningen. Strandmuren ligger innanför fornlämningsområdet för L1985:8349, Gripsholms slott. Beslutande i ärendet var Länsstyrelsen i Södermanlands län och Statens fastighetsverk bar kostnadsansvaret.

Figur 2. Karta över Mariefred och Gripsholms slott med lämningar från Kulturmiljöregistret. Undersökningsområdet markerat med svart. Skala 1:10 000.

BAKGRUND och KULTURMILJÖ

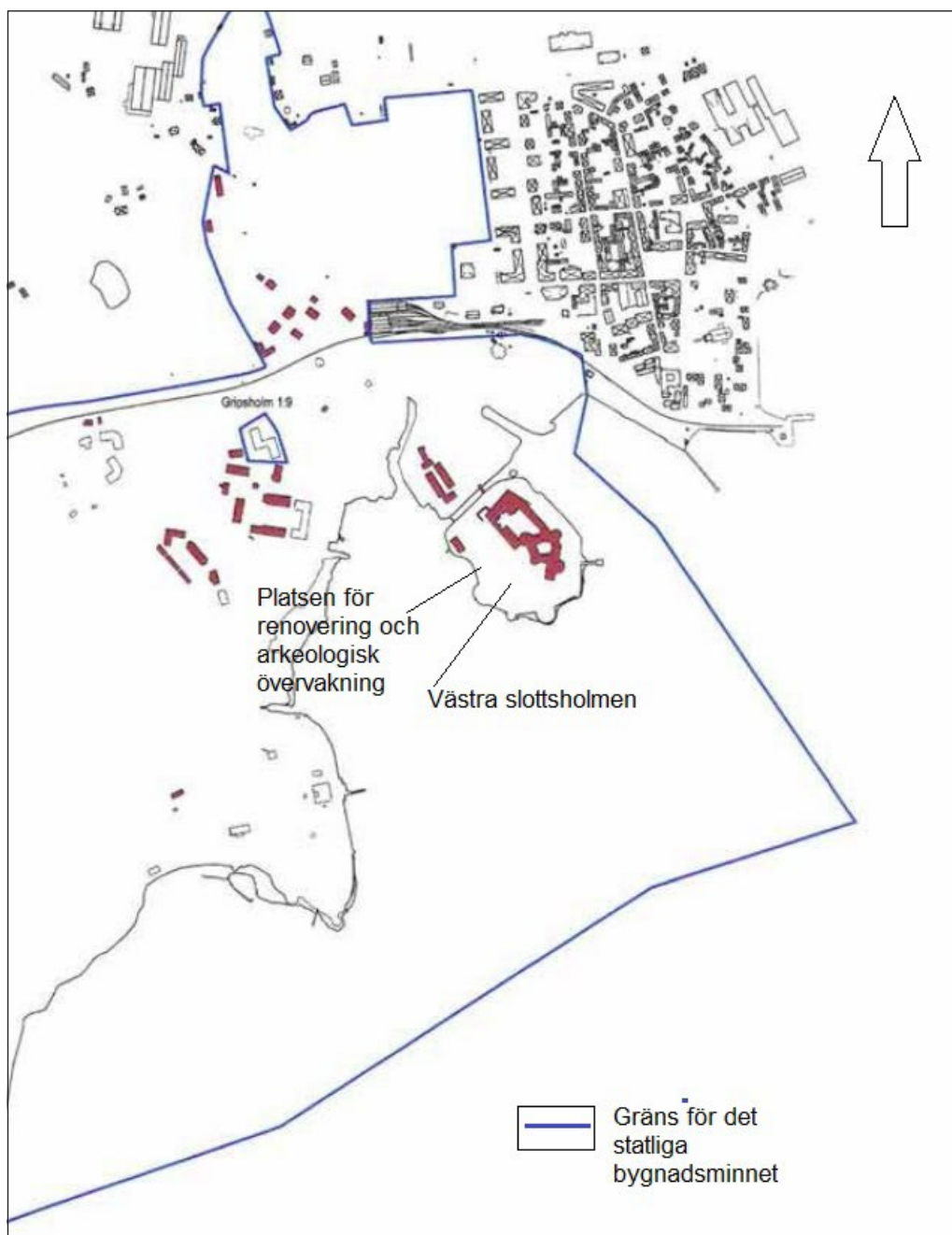
Den första borgen – av det som senare blev dagens Gripsholms slott – uppfördes under den senare hälften av 1300-talet av Bo Jonsson Grip (De kungliga slotten). Förleden i namnet är taget från griphuvudet på drotsen Bo Jonssons vapenbild. Borgen byggdes på en holme som på den tiden troligen kallades för Näsboholm, syftandes på näsbybornas holme. Näsby låg strax väster om Gripsholm (Wahlberg 2016:102). År 1434 brändes borgen i samband med Engelbrektupproret (Bebyggelseregistret, BeBR). Under slutet av medeltiden skänktes borgen till ett kloster som grundats i Mariefred. Klostret drogs under reformationen in till Kronan. Gustav Vasa lät bygga renässansslottet och det blev del av ett nytt nationellt försvarssystem. Under slutet av 1700-talet inreddes en exklusiv slotts-teater i Gripsholm på initiativ av Gustav III och slottet kom under 1800-talet att bli en viktig del av nationalistiska rörelser (De kungliga slotten). Under slutet av 1800-talet och mitten av 1900-talet utfördes genomgripande restaureringar av stora delar av slottet (BeBR). Klostret "Pax Mariae" gav namnet till staden Mariered som fick sina stadsprivilegier år 1605 (Wahlberg 2016:220).

På den västra delen av Slottsholmen och platsen för undersökningen lät Gustav Vasa anlägga den i källor första belagda örtagården och en djurgård. I början av 1700-talet omtalas trädgården vara utan "särdeles Zirater med rijtningar eller Blomvärke". På 1720-talet lades trädgården på västra Slottsholmen om efter ritningar av Carl Hårleman (Statens Fastighetsverk vårdprogram 2022/Gripsholms slottsområde).

Holmen var på 1400- och 1500-talen betydligt mindre än idag och det har sannolikt förekommit utfyllnader i omgångar. Strandmurarna tillkom sannolikt kring sekelskiftet 1900. De låga murarna på västra sidan kan vara av ännu senare datum (Berggren 2019).

Utöver själva Gripsholms slott (L1985:8349) finns även två runstenar (L1985:8288, L1985:8289), en husgrund från historisk tid (L1982:7175) och en strandskoning (L1982:7174) inom slottets fornlämningsområde. Mariefreds stadslager (L1984:6592) innehåller medeltida kulturlager och har en ungefärlig utsträckning av den medeltida stadskärnan. Inom stadslagrets fornlämningsområde finns även lämningar efter klostret (L1984:7189), ett minnesmärke från början av 1900-talet (L1984:6694) och tre runstensfragment i Mariefreds kyrka (L1984:6677, L1984:6753, L1984:7300) (KMR).

Nordväst om Gripsholms slott ligger kyrkoruinen Kärnbo ödekyrka (L1984:7194) med tillhörande ödekyrkogård (L1984:7193). Direkt norr om dem ligger två sentida runristningar (L1984:5876, L1984:7239). I närområdet kring Mariefred ligger förhistoriska gravfält (L1985:8883, L1984:6108) och ensamliggande gravar (1985:8788, L1985:8789, L1982:7989, L1982:7890, L1982:7891, L1984:4901, L1984:7713, L1984:7714). Gravarna antyder att området har varit viktigt för människor redan innan den medeltida bebyggelsen. Det finns även lämningar efter bebyggelse från historisk tid runtom Gripsholms slott. Norr om slottet finns lämningar efter två husgrunder från historisk tid (L1982:7176, L1982:7136) och väster om Mariefred finns lämningar efter Finnsta gamla tomt (KMR).

Figur 3. Slottsområdet med platsen för renoveringen. Ej till skala.
Från STF Vårdprogrammet för Gripsholms slottsmiljöer 2022.

Tidigare undersökningar

Under år 2002 utförde den arkeologiska enheten vid Sörmlands museum en förundersökning i samband med omläggning av strandmurar och ombyggnationer av Gripsholms slottspark. Tio schakt grävdes i parken i anslutning till en numera riven trädgårdsmur som uppfördes under 1720-talet. Vid undersökningen framkom grunden till muren och stora mängder krossat tegel och sten runtom den (Pettersson 2003). I samband med anläggandet av fjärrvärme vid Gripsholms slott och utanför Mariefred utförde UV mitt en arkeologisk utredning år 2010. Nordöst om slottet påträffades husgrunden L1982:7175 och hamnanläggningen L1982:7174. I utkanten av Mariefred framkom ytterligare lämningar i form av en husgrund, en tegelläggning, två källor och en pårad (Beronius Jörpeland & Bondesson 2011).

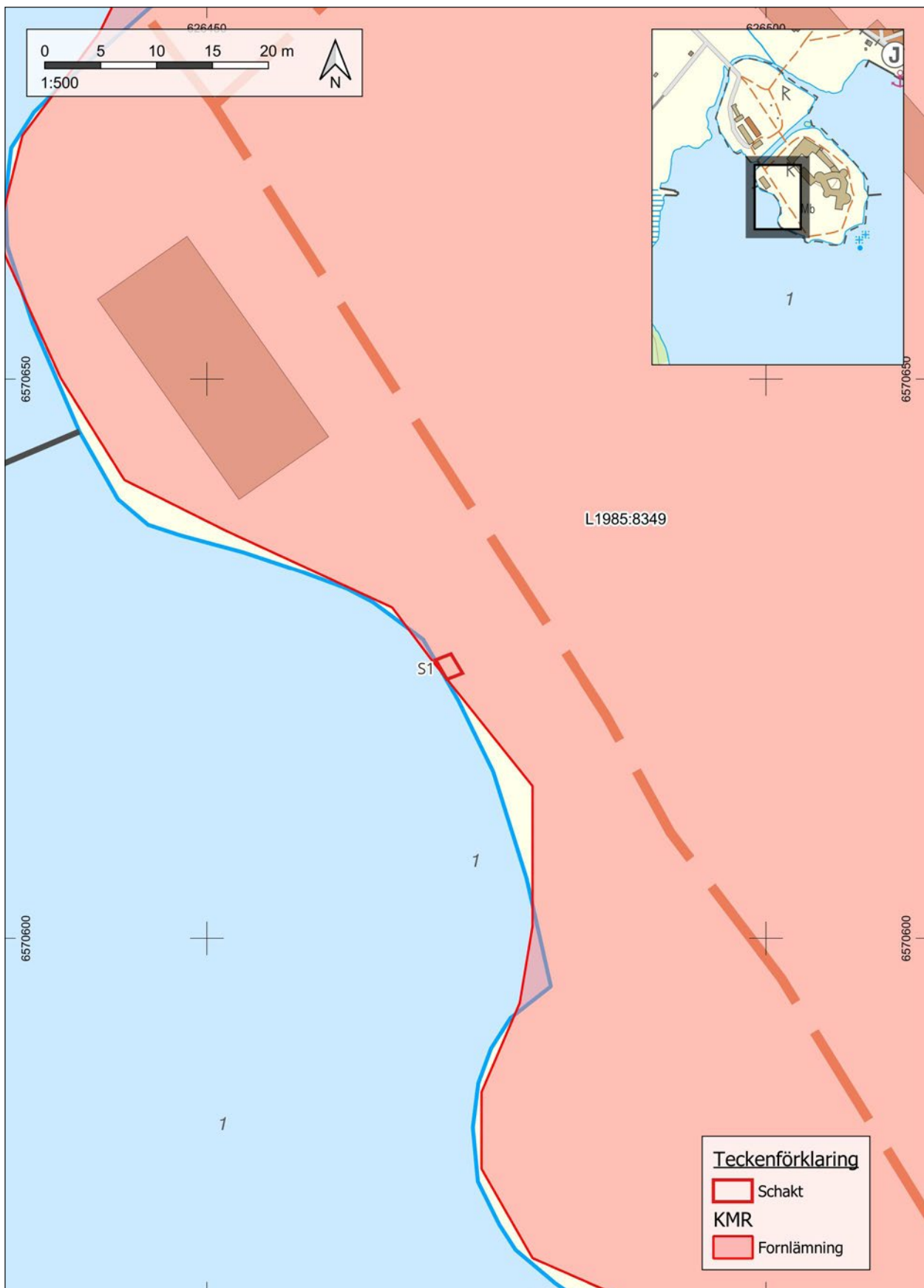
Vid åtgärder mot angrepp av hussvamp i Ståthållarflygeln vid Gripsholms slott utförde Sörmlands arkeologi AB år 2016 en förundersökning och ett antal schakt grävdes utanför och inuti byggnaden. Vid undersökningen påträffades två murar, en stenläggning och rester efter ett tegelgolv. Lämningarna tolkades tillhöra en byggnad som revs i samband med byggandet av ståthållarflygeln år 1691 och en del av försvarsmuren. Stenläggningen kunde, baserat på stratigrafien, visas vara äldre än byggnaden (Gustafsson Gillbrand 2016).

SYFTE OCH MÅLGRUPPER

Syftet med undersökningen var att beskriva fornlämningens utbredning och med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera fornlämningen. Målgrupper för undersökningen är i första hand Länsstyrelsen och Statens fastighetsverk.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Framtagandet av den utrasade strandskoningen skedde genom handgrävning där en arkeolog medverkade. Ursprungligen skulle schaktet grävas till ett djup på omkring 1–1,5 meter för att förstärka marken under strandskoningen med bergkross. Vid tillfället för restaureringen var dock vattenståndet så högt att en ny metod för att förankra den utrasade kantstenen tillämpades. Schaktet grävdes endast till 0,2 meters djup för att exponera den utrasade stenen. I schaktet gjöts sedan en betongplint i vilken kantstenen förankrades med ett järnankare. Schaktet dokumenterades skriftligt, fotograferades och mättes in manuellt för att sedan digitaliseras i programmet QGIS 3.30.1.

Figur 4. Schaktplan över undersökningsområdet. Skala 1:500.

RESULTAT

Schaktet (S1) grävdes innanför strandskoning och den utrasade kantstenen. Schaktet mätte 2x1,5 meter och grävdes till ett djup av 0,2 meter. Stratigrafin bestod av en 0,1 meter tjock gräsmatta, vilken överlagrade ett cirka 0,05 meter tjockt lager påförd matjord. Under det fanns den sterila blågrå leran.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN

i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att beskriva fornlämningens utbredning och med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera fornlämningen. Ingenting av arkeologiskt intresse framkom vid undersökningen och ingenting nytt om fornlämningen kunde dokumenteras.

Figur 5. Schaktet (S1) med vatten i schaktbotten. Foto från söder.

TEKNISKA och ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Södermanlands län
Kommun	Strängnäs kommun
Landskap	Södermanland
Socken	Kärnbo socken
Fastighet	Gripsholms slott 1:1
Lämningsnummer	L1985:8349
Lämningsstyp	Borg
Datering	Medeltid & historisk tid
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2023-06-26
Länsstyrelsens diarienummer	431-3102-2023
Ärendenummer i Fornreg	202301514
Arkeologgruppens projektnummer	P23040
Projektledning	Erica Strengbom
Personal	Erica Strengbom
Undersökningstid	2023-09-05
Undersökt yta	3 m2
Inmätningsteknik	Manuell inmätning
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Digitalt arkiv	Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Fynd	Inga fynd påträffades.

REFERENSER

- Bebyggelseregistret (BeBR). Riksantikvarieämbetet.
<https://bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa> [2023-12-08].
- Berggren, K. 2019. *Gripsholms slott Strandmurar runt Gripsholmen*.
Kortfattad underhållsplan, Krister Berggren Byggkonsult AB.
- Beronius Jörpeland, L. & Bondesson, W. 2011. *Fjärrvärme vid Mariefred*,
Södermanland, Mariefred och Kärnbo socknar, Gripsholms slott 1:1 m.fl.,
Dnr 421-4883-2009. UV rapport 2011:63. Arkeologisk utredning.
- De kungliga slotten. Gripsholms slott, historik.
<https://www.kungligaslotten.se/vara-besoksmal/gripsholms-slott/historik.html>
[2023-12-07].
- Gustafsson Gillbrand, P. 2016. *Gripsholms ståthållarflygel*, Fornlämning Kärnbo 38:1,
Gripsholms slott 1:1, Kärnbo socken, Strängnäs kommun, Södermanlands
län, arkeologisk förundersökning, nyare tid. Sörmlands arkeologi AB,
Rapport 2016:07.
- Kulturmiljöregistret (KMR). Riksantikvarieämbetet.
<https://app.raa.se/open/fornsok/> [2023-12-08].
- Petterson, B. 2003. *Trädgårdsmur i Gripsholms slottspark, 1600–1700-tal*,
RAÄ 38, Gripsholms slott, Mariefred, Kärnbo socken, Strängnäs kommun,
Södermanlands län. Södermanlands museums arkeologi. Arkeologisk
förundersökning. Arkeologiska meddelanden 2003:08.
- Statens fastighetsverks vårdprogram 2022. *VÅRDPROGRAM Gripsholms
Slottsområde, Kungsladugård och Hjorthage*, D306 och D350.
- Wahlberg, M. (red.) 2016. *Svenskt ortnamnslexikon*. Andra reviderade upplagan.
Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

- Figur 1. Översikt över området kring det aktuella undersökningsområdet,
vilket är markerat med svart cirkel. Skala 1:250 000.
- Figur 2. Karta över Mariefred och Gripsholms slott med lämningar från KMR.
Undersökningsområdet markerat med svart. Skala 1:10 000.
- Figur 3. Slottsområdet med platsen för renoveringen. Ej till skala.
Från STF Vårdprogrammet för Gripsholms slottsmiljöer 2022.
- Figur 4. Schaktplant över undersökningsområdet. Skala 1:500.
- Figur 5. Schaktet (S1) med vatten i schaktbotten. Foto från söder.

FÖRTECKNING ÖVER BILAGOR

- Bilaga 1. Schakttabell

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Snr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning	Anläggning
1	2x1,5	0,2	Grästorv följt av ett tunt lager matjord. Under matjorden framkom steril blågrå lera.	–

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2023:47

